

יכלו, **אמר בן עזאי** שיש ללמוד מזה:

אם כוונתך לשם שמים (25) אל תדאג שמא מעבידיך יפטרו אותך מעבודתך.

כי בסופו של דבר, **בשמך יקראוך** לשוב לתפקידך.

ובמקומך הראוי לכבודך **יושיבוך**.

ב-ח-ב והכסף שהם נותנים לך, לא מתנה מכספם הוא, אלא **משלך**. מהכסף שמיועד לך משמים – **יתנו לך**.

שכן **אין אדם נוגע במוכן לחבירו ואין מלכות שהגיע זמנה ליפול נוגעת במלוכה המיועדת לחברתה אפילו כמלוא נימא** [שיעור מועט ביותר].⁽¹⁾

שנינו במשנה: **הוגרם בן לוי** היה יודע פרק בשיר ולא רצה ללמד.

תניא: כשהוא נותן קולו בנעימה, היה מכנים **גודלו** [אגודלו] לתוך פיו, ומניח **אצבעו בין הנימין** [מיתרי הקול]⁽²⁾ עד שהיו אחיו **הכהנים נזקרים** – נרתעים בבת ראש [בפאתאומיות. מאירי] **לאחוריהם**.⁽³⁾

שנינו במשנה: בן קמצר לא רצה ללמד על מעשה הכתב. הגמרא מביאה ברייתא המפרשת מהו מעשה הכתב.

תנו רבנן:

בן קמצר לא רצה ללמד על מעשה הכתב. [ומה הוא מעשה הכתב?] אמרו עליו שהיה נוטל ארבעה קולמוסין ברווחים שבין אצבעותיו של ידו האחת, ואם היה לפניו תיבה של ארבע אותיות, היה כותבה בבת אחת [ומתוך כך יכל לכתוב את ארבעת אותיות השם בבת אחת]⁽⁴⁾.

אמרו לו **הכמים**: מה ראית שלא ללמד אומנות זו לאחרים?

כולן כל האנשים שנמנו במשנתנו **מצאו תשובה לדבריהם** [שחששו שמא ילמדו אנשים שאינם מהוגנים את אומנותם, וישתמשו בזה לכבוד עבודה זרה], ואילו בן קמצר לא מצא תשובה להסביר את דבריו מדוע הוא מסרב ללמד את אומנותו לאחרים.⁽⁵⁾

ומסיימת הברייתא: **על הראשונים** שהוזכרו

25. על פי המאירי.

2. לשון רש"י: "בין חליקת נימת השפה, נגד מחיצת החוטם".

והמאירי מפרש: "מכניס גודלו לפיו [במקום הידוע לר], ומניח אצבעו בין הנימין [של כנור]".

3. מהרש"א מפרש שהרימו ראשם אחורנית כדי להשתתף עם שירתו, שכן דרך המגביהים קולם להזדקק לאחוריהם.

4. לעיל לח א הערה 13 ביארנו את מעלת הדבר.

5. בן קמצר לא יכל לענות כדברי האחרים, שלא

1. מלכות שהגיע זמנה ליפול בלילה נופלת בלילה שנאמר [דניאל ה] "ביה בליליא קטיל בלשצר" [בו בלילה נהרג בלשצר]. להדגיש שנהרג בדיוק כשהגיע זמן דריוש למלוך.

ומלכות שהגיע זמנה ליפול ביום נופלת ביום שנאמר [ביחזקאל ל יח] "ובתחפנחס [עיר במצרים] חשך היום". רש"י

והמשך הפסוק: "ונשבת בה גאון עזה". ופירש במצודות שתבוטל מלכותה.

בכל יום היתה אמו מודדתו בטפחים לבדוק כמה נוסף בו מאתמול, והיתה אומדת את משקל התוספת, ונותנת כמשקלו זהב לבית המקדש. וכשגבר האויב והיה רעב בירושלים טבחתו ואכלתו.

ועליה קונן ירמיה [איכה ב כ] "[ה]אם [ראוי ש]תאכלנה נשים פרים עוללי טיפוחים"? (8)

ובהמשך הפסוק משיבה רוח הקדש ואומרת: "[ה]אם [ראוי ש]יהרג במקדש ה' כהן ונביא [שהרגתם את זכריה בן יהוידע הכהן שהיה גם נביא]?" ומשום הריגת כהן ונביא במקדש ה' נענשתם שנשים אכלו פרים עוללי טיפוחים. (9)

ובברייתא מובא שהיה תינוק שנקרא דואג בן יוסף, כשמו של דואג האדומי שהיה רשע. ומכאן סתירה לדברי רבי אלעזר שאמר שאין קוראים לתינוק בשם אדם רשע!

ומתרצינן: חזי ראה מאי סליק ביה מה עלה בגורלו של אותו תינוק, שסופו שנשחט (10).

במשנה הקודמת [בן גמלא, בן קטין, מונבו והלני] נאמר [במשלי י]: "זכר צדיק לברכה".

ועל בן קמצר וחביריו [בית גרמו, בית אבטינס, והוגרס בן לוי] נאמר [שם]: "ושם רשעים ירקב". שאף על פי שענו לחכמים תשובה, לא קיבלו חכמים את תשובתם. [על פי הרמב"ם בפירוש המשניות (6)].

ומפרשינן: מאי מה פירוש הכתוב: "ושם רשעים ירקב"?

אמר רבי אלעזר: רקיבות חלודה העולה בכלי ברזל שלא משתמשים בו, תעלה בשמותן, שכשם שכלי שיש בו חלודה, אות הוא שלא משתמשים בו, כך שם רשעים — דלא מסקינן בשמייהו. לא יקראו אנשים לבניהם בשמות הרשעים. (7)

מתיב רבינא סתירה לדברי רבי אלעזר:

שנו בברייתא: מעשה בדואג בן יוסף שהניחו אביו יתום בעודו בן קטן, לאמו.

9. בני ישראל רצו להשתחוות למלך יואש, ועשאוהו כאליל. ובא זכריה בן יהוידע והוכיחם על זה כמבואר בדברי הימים, והרגוהו [רש"י שם].

ומבאר מהרש"א: כבר בתורה הוזכר בקללות שיאכלו את בניהם. אבל ירמיהו התלונן בגלל הזהב שתרמה אמו למקדש. והשיבה רוח הקדש שישראל חללו את המקדש.

10. נראה שבשאלה הגמרא הבינה כפירוש רש"י — "שם רשעים ירקב" היינו תעלה בו חלודה כי לא ישתמשו בו. ולפי זה הפסוק מקלל את הרשעים שלא ישתמשו בשמותיהם. ולכן הגמרא שואלת מתינוק שנקרא בשם של רשע.

רצה שיעשו כן לשם עבודה זרה. מפני שדוקא לענין כתיבת השם יש מעלה בדבר כשכותב את אותיות ה' בבת אחת. כדי שלא ידבר ביניהם. אבל לעבודה זרה אין מעלה בזה. תוספות ישנים. תוספות רא"ש [ראה גם תוספות יום טוב].

6. ויש חולקים. ראה לעיל לח א הערה 14.

7. הר"ח פירש: "שם רשעים ירקב" היינו שאין אדם נקרא בשם הזה ומצליח [כלומר, הנקרא בשם של רשע, סופו שירקב]. וראה הערה 10.

8. "טיפוחים" מלשון טפחים — שמדתו אמו בטפחים והביאה משקלו לבית המקדש.

הגמרא מביאה מאמר של רבי אלעזר בענין הפסוק שהבאנו לעיל: "זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב".

אמר רבי אלעזר: צדיק נזכר לטובה מהמעשים הטובים שעשה בעצמו, ורשע נזכר לרעה אף ממעשי חבירו הרשע,

ומנין למדנו דבר זה?

צדיק נזכר לטובה ממעשי עצמו: דכתיב: "זכר צדיק לברכה" [בלשון יחיד].

ורשע נזכר לרעה אפילו ממעשי חבירו: דכתיב: "ושם רשעים ירקב", ולא כתוב "שם רשע ירקב". ללמדך שאף על ידי חבירו הרשעים נזכר הרשע לרעה.

אמר ליה רבינא להווא מרבנן [לאותו תלמיד] דהוה מסדר אגדתא קמיה [שהיה מסדר את אגדות חז"ל לפניו]:

מנא הא מילתא דאמור רבנן [מנין דבר זה שחכמים אמרו] זכר צדיק לברכה?

אמר ליה תלמידו: דהא שהרי כתיב במשלי "זכר צדיק לברכה"!

השיב לו רבינא: כך התכוונתי לשאול: מדאורייתא — מנלן, היכן מרומז דבר זה בתורה? [שאינן דבר שלא רמז משה בתורה. תוספות ישנים].

ענה לו תלמידו: דכתיב [בראשית יח יז]: "וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה" [לסדום]?

וכיון שהזכיר את אברהם, ברכו, כמו שכתוב בהמשך [פסוק יח]: "ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום".

שאל רבינא שאלה נוספת את תלמידו: מנא הא מילתא דאמור רבנן [מנין דבר זה שאמרו חכמים]: שם רשעים ירקב?

אמר ליה תלמידו: דהא שהרי כתיב במשלי: "ושם רשעים ירקב".

השיב לו רבינא: כך התכוונתי לשאול: מדאורייתא מנלן היכן מרומז דבר זה בתורה?

ענה לו תלמידו: דכתיב [בראשית יח, יב] בענין לוט: "ויאהל [נטה אהליו] עד סדום" וכיון שהזכיר את סדום הזכיר את רעתה, דכתיב בהמשך [בפסוק יג]: "ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאוד".

[הגמרא דייקה לעיל את שינוי הלשון בפסוק: "זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב". שנאמר צדיק בלשון יחיד, ורשעים בלשון רבים. וכאן הגמרא מביאה רמז נוסף שנרמז בפסוק זה. על פי מהרש"א⁽¹¹⁾].

ותירצו: למאן דאמר שישמעאל עשה תשובה [סנהדרין קד א] ניהא. ולמאן דאמר שלא עשה תשובה, יש לומר, שכיון שהקדוש ברוך הוא קרא בשם זה, לכן גם אנו קוראים בו [וכן כתבו תוספות הרא"ש. וריטב"א הביאם].

11. בפשוטו הגמרא מביאה בדרך אגב דרשא

ובמסקנא צריך לומר, שכונת הפסוק היא שלא יהיה לרשעים זכרון לטובה, ואותו תינוק נשחט, ואין זה זכרון לטובה. או כדברי הר"ח שכונת הפסוק ["שם רשעים ירקב"] היינו שהנקרא בשם של רשעים סופו שירקב. תוספות ישנים הקשו: איך קראו הראשונים לבניהם ישמעאל [רבי ישמעאל כהן גדול]?

אמר רבי אלעזר: מצאנו צדיק שדר בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם הרשעים [והפסוק רמז אליו: זכר "צדיק" לברכה, [על כן] שגר בין ה"רשעים" [ולא למד מהם. מהרש"א]. וכן מצאנו רשע שדר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם הטובים.

ורבי אלעזר מפרש את דבריו: צדיק שדר בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם, זה עובדיה הנביא שגר בין אחאב ואיזבל ולא עזב את צדקתו [מלכים"א יח].

רשע שדר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם, זה עשו שגר בין יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם הטובים [ר"ח].

אגב שלמדנו כאן כמה מאמרים של רבי אלעזר באגדה, מביאה הגמרא מאמרים נוספים של רבי אלעזר באגדה [רובם בענין הצדיקים והרשעים שדברנו בהם לעיל].

ואמר רבי אלעזר: ממקום שלמדנו במקרא את ברכתן של הצדיקים, באותו מקום אתה למד שקילל הקדוש ברוך הוא קללה לרשעים.

וכן ממקום שלמדנו במקרא את קללתן של רשעים, באותו מקום אתה למד שברך הקדוש ברוך הוא ברכה לצדיקים.

ורבי אלעזר מפרש את דבריו: מה שאמרתי

מברכתן של צדיקים אתה למד באותו מקום קללה לרשעים — היכן מצאנו דבר זה?

דכתיב [בראשית יח יט] על אברהם: "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו... ושמרו דרך ה'... למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו". הרי ברכה לצדיקים [לאברהם].

וכתיב בתריה אחריו [בפסוק כ]: "ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאוד".⁽¹²⁾

ומה שאמרתי [רבי אלעזר] לעיל: ומקללתן של רשעים אתה למד באותו מקום ברכה לרשעים היכן מצאנו דבר זה?

דכתיב [בראשית יג ג]: "ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאוד".

הרי קללתם של הרשעים.⁽¹³⁾

ובהמשך [בפסוקים יד טו] נאמר: "וה' אמר אל אברהם אחרי הפרד לוט מעמו שא נא עיניך... כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם". הרי ברכה לצדיקים [לאברהם].

הגמרא מביאה מאמר נוסף של רבי אלעזר באגדה:

12. בהמשך נאמר "הכצעקתם... כלה". כלומר אכלה אותם. ואפשר לפרש שזו הקללה שבפסוק. אבל אין צורך לזה כמו שיתבאר בהערה הבאה.

13. בפסוק לא מוזכרת קללה לרשעים, אלא סיפור גנותם [וכך פירש רש"י על התורה: ואנשי

נוספת של רבי אלעזר באגדה. וכנראה שהמהרש"א לא פירש כן, מפני שכתוב בגמרא: "אמר" רבי אלעזר. ואם הגמרא מביאה מאמר נוסף של רבי אלעזר, הדרך לומר: "ואמר" בתוספת ו' [להלן במאמרים הבאים של רבי אלעזר הגיהו האחרונים "ואמר" במקום "אמר"].

רבי אבהו אמר: המשכח דבר מתלמודו מורדין אותו מגדולתו.

שנאמר [הושע שם]: "כי אתה [את] הדעת מאסת, [לכן] ואמאסך מכהן לי".

הגמרא מביאה מאמר נוסף באגדה, בענין הצדיקים:

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: אין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו.⁽¹⁶⁾

שנאמר [קהלת א]: "זרחה השמש ובא השמש" [השמש כאן הוא כינוי לצדיק].

וכן מצאנו שעד שלא כבתה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל.⁽¹⁷⁾

ועוד אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי

ואמר רבי אלעזר: אפילו בשביל צדיק אחד העולם נברא.

שנאמר [בראשית א]: "וירא אלהים את האור כי טוב". ואין נקרא "טוב" אלא צדיק. שנאמר [ישעיה ג י]: "אמרו שבחו⁽¹⁴⁾ צדיק כי טוב".

ולפי זה כך יש לפרש את הפסוק: "וירא אלהים [שראוי לקיים] את האור, כי [למען], הצדיק שנקרא [טוב".⁽¹⁵⁾

הגמרא מביאה מאמר נוסף של רבי אלעזר באגדה:

ואמר רבי אלעזר: כל המשכח דבר מתלמודו [על ידי עצלותו ויאושו. מאירי], גורם גלות לבניו.

שנאמר [הושע ד]: "ותשכח תורת אלהיך — ולכן, אשכח בניך גם אני".

[ועיין ברבנו חננאל שהזכיר כאן "זכרון הרשעים" ואילו על הצדיקים כתב "זכרון הצדיקים לברכה". ואולי רמז למה שביארנו, שבענין הרשעים לא הוזכר אלא גנות. ואילו בצדיקים הוזכרה ברכה לעתיד].

14. אבן עזרא שם, אבל שאר המפרשים שם פירשו את הפסוק באופנים אחרים שלא כדברי הגמרא כאן.

15. פירש המהרש"א שכל העולם מכונה כאן "אור" משום שתכלית בריאת העולם היא האור הגנוז לצדיקים לעולם הבא. [עיין שם עוד].

16. אף על פי שצדיקים שבימינו פחותים מצדיקים שבדורות הראשונים, אין זה משום הצדיק עצמו, אלא הדורות מתמעטים. ואין הדור ראוי לצדיק כשל דורות הראשונים. עיין יעקב.

17. הגמרא בקידושין עב ב לומדת דבר זה מן הכתוב: "ונר האלהים טרם יכבה, ושמואל שוכב

סדום רעים... ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם. ורבותינו למדו מכאן "שם רשעים ירקב".]

אך מצאנו סיפור גנות נקרא קללה. בשמואל ב [טז ה]: "ובא המלך דוד... והנה משם איש... ושמו שמעי בן גרה יוצא ומקלל". ובפסוק ז נאמר: "וכה אמר שמעי בקללו: צא צא איש הדמים ואיש הבליעל". ופירש מצודת ציון שם שקללה הוא מלשון קלון. וכן "כי מקללים להם בניו" [שמואל א ג]. וכן פירש במלכים א [ב ח]. ובענין ברכת הצדיקים המוזכרת לעיל, יש להסתפק: האם הכוונה לברכה ממש? ויש להוכיח מדברי רש"י שאין הכוונה אלא לשבח. שרש"י פירש בתחילת פרשת נח: הואיל והזכיר הכתוב את נח הצדיק סיפר בשבחו. שנאמר: "זכר צדיק לברכה".

אבל בהמשך הגמרא, ברכת הצדיקים שנאמרה באברהם אין שם שבח אלא ברכה, שה' יתן לו את הארץ. וצריך לומר שלשון ברכה, כולל גם שבח וגם ברכה על העתיד. וכן יש לומר בקללת הרשעים.

ופירוש הפסוק: לרגלי חסידיו [בגלל חסידיו],⁽¹⁹⁾ ישמור — ה' את העולם.

ותמהינן: הרי "חסידיו" — טובא הרבה משמע, ולא צדיק אחד בלבד!

אמר רב נחמן בר יצחק: "חסידו" כתיב [כתוב "חסידו" וקורים "חסידיו". ודורשים מהכתיב "חסידו", שהוא בלשון יחיד].

ואמר רבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן דרשא נוספת מהפסוק דלעיל:

כיון שיצאו [עברו] רוב שנותיו של האדם ולא חטא, שוב [מעטה ואילך] אינו חוטא.

שנאמר: "רגלי חסידיו ישמור".

ופירוש הפסוק כך הוא: "רגלי חסידיו" סופי חסידיו [סוף חייהם] "ישמור" — מלחטוא [הסוף מכונה כאן "רגל". כמו הרגל שהיא סוף הגוף].⁽²⁰⁾

יוחנן: ראה הקדוש ברוך הוא שצדיקים מועטיין, עמד ושתלן בכל דור ודור.

שנאמר [שמואל א ב]: "כי לה' מצוקי ארץ [הצדיקים] וישת [השתית וקיים] עליהם תבל". מכאן שהעולם קיים על ידי הצדיקים, ולכן פיזרם הקדוש ברוך הוא בכל הדורות לקיים את העולם.

והוסיף ואמר רבי חייה בר אבא, אמר רבי יוחנן: אפילו בשביל צדיק אחד העולם מתקיים.

שנאמר [משלי י']: "וצדיק [אחד] יסוד עולם".⁽¹⁸⁾

רבי חייה בר אבא דידיה מעצמו אמר: מה שאמר רבי יוחנן שאפילו בשביל צדיק אחד העולם מתקיים, יש ללמוד זאת מהכא [מכאן]:

שנאמר [שמואל א ב]: "רגלי חסידיו ישמור".

לעיל. [מהרש"א].

19. מלשון — "ויברך ה' אותך לרגלי" [בראשית ל] שפירושו — בשבילי. רש"י [המהרש"א מבאר רגלי חסידיו. שהחסידים הם רגל ויסוד העולם.

20. הקשו תוספות ישנים: הרי יוחנן כהן גדול שימש בכהונה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי [ברכות כט א]!

ותירו: שאין נועלין בפני הצדיק לגמרי את האפשרות ליטמא. אלא הרבה מכריעין [עוזרים] אותו מכאן ואילך בלא עמל ליטהר ולהתקדש. וכעין זה כתבו תוספות הרא"ש וריטב"א.

בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים". ופירש המהרש"א שם שחז"ל דרשו "נר האלהים", היינו נשמת עלי הכהן [נשמה קרויה נר, כמו שנאמר "נר ה' נשמת אדם"]. "טרם יכבה" לפני שמת, כבר הכין ה' את שמואל — "ושמואל שוכב". ונאמר בהמשך "ויקרא ה' אל שמואל" [זו היתה הנבואה הראשונה של שמואל]. ומכאן שזרחה שמשו של שמואל טרם שיכבה נרו של עלי [כלומר — שמת]. עיין שם.

18. מפני שבמאמר הקודם לא נתבאר על כמה צדיקים העולם קיים, הוסיף רבי יוחנן והוכיח כאן שאפילו בשביל צדיק אחד העולם מתקיים. ורבי חייה בר אבא יבאר בסמוך שאפשר ללמוד דבר זה מאותו פסוק שהביא רבי יוחנן

דבי רב שילא אמרי דרשא נוספת מפסוק זה:

כיון שבאה לידו של אדם דבר עבירה פעם ראשונה ושניה ואינו חוטא. שוב [מכאן ואילך] אינו חוטא.

שנאמר: "רגלי חסידיו ישמור".

וכך פירוש הפסוק: "רגלי חסידיו", כשהאדם נהג בחסידות שתי פעמים, ו"רגל" פירושו פעם, כמו שנאמר במדבר כב "שלש רגלים", ופירושו שלש פעמים] — ישמור אותו ה' מן החטא.

וכעין דברי דבי רב שילא [שה' שומר על חסידיו מלחטוא] אמר גם ריש לקיש:

אמר ריש לקיש: מאי דכתיב מה כוונת הכתוב [משלי ג]: "אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן"?

מי שבא לטמא [ללכת בדרך הטומאה] אין עוזרים לו משמים להטמא. אלא רק פותחין לו אפשרות לעשות כרצונו.

ואילו הבא לטהר [ללכת בדרך הטהורה] — מסייעין עוזרים לו משמים.

וכך פירוש הפסוק: אם אדם בא להתחבר ללצים, "הוא" בעצמו יליץ, ולא יעזרוהו משמים.

ואילו לענוים — "יתן חן", מי שבידו לתת חן. שהוא הקדוש ברוך הוא.

תנא דבי רבי ישמעאל משל לדברי ריש לקיש. (21)

משל לאדם שהיה מוכר נפט שריחו רע, ואפרסמון שריחו טוב. בא הלוקח למדוד לט-א נפט, אומר לו המוכר: מדוד אתה לעצמך. [מפני שריחו רע אין המוכר רוצה לגעת בו].

בא הלוקח למדוד אפרסמון, אומר לו המוכר: המתן לי עד שאמדוד איתך כדי שנתבסם אני ואתה.

וכיוצא בזה הבא ליטמא אין עוזרים לו, ואילו הבא להטהר מסייעין בידו.

הגמרא מביאה ברייתא נוספת של תנא דברי רבי ישמעאל:

תנא דבי רבי ישמעאל:

עבירה מטמטמת — סותמת לבו של אדם שלא יכנס בו שום חכמה.

שנאמר [ויקרא יא] בענין איסור אכילת שרצים: "ולא תטמאו בהם ונטמתם בהם". "ונטמתם" הכתוב בתורה, חסרה בו אות א', לכן אל תקרי "ונטמאתם", אלא — "ונטמטם".

והגמרא מביאה ברייתא נוספת הדנה בפסוק זה:

תנו רבנן:

נאמר: "ולא תטמאו בהם, ונטמתם בהם" ולכאורה יש כאן כפל לשון. [שהרי כבר נאמר "ולא תטמאו בהם" ופשוט שהנטמא הוא טמא].

מכאן דרשו: אדם שנטמא את עצמו מעט,

21. פלא שתנא דבי רבי ישמעאל מביא משל לדברי אמורא [ריש לקיש]. ובעין יעקב הגירסא